

PERMANENȚE ALE VIEȚII ROMÂNEȘTI DIN ZONA FĂGETULUI (sec. IX—XVII)

PETRU URSULESCU

Pornind de la formularea că „într-un anume sens, istoria este trecutul care continuă să trăiască în ființa și conștiința prezentului”¹, cititorul avertizat, pentru a fi mai bine ancorat în contemporaneitate, descoperă tentația cunoașterii vieții și activității generațiilor anterioare. Finalizarea pozitivă a acestei tentații este în funcție și de felul cum fiecare individ poate să descifreze procesul de osmoză dintre om și pământul pe care acesta l-a locuit. Bimilenara istorie românească evidențiază în chip strălucit acest proces, în perpetuitatea lui.

Istoria Banatului, ca parte inseparabilă, dar și insubstituibilă a istoriei naționale, „reprezintă o continuitate neîntreruptă geografico-istorică a neamului românesc”², cu toate particularitățile distincte ce le comportă, izvorite din realitățile istorice concrete ale acestui colț de țară românească. Realitățile istorice specifice cu care a fost confruntat poporul român din această zonă au cimentat ideea regionalismului, în sensul păstrării neînlinate a aspectelor esențiale și particulare ale civilizației românești, pentru ca treptat această idee să-și găsească afirmarea în și prin ideea națională a românismului.

Având în vedere aceste considerații generale, vom întreprinde o incursiune succintă în istoria piemontului nord-vestic al Munților Poiana Ruscă și a pădurenilor, ceea ce numim noi zona Făgetului, cu accent pe permanența viețuirii elementului românesc.

Începutul istoriei feudale în această zonă, datorită sărăciei în informații a izvoarelor istorice, este puțin cunoscut și învăluit în tenebre. Pornind de la certitudinea că teritoriul despre care vorbim a făcut parte integrantă din voievodatele lui Glad și Ahtum, este lesne de înțeles că informațiile documentare pentru zona de cîmpie a Banatului sînt, cel puțin în parte, valabile și pentru zonele de deal și munte. Mergînd pe aceeași filieră în analiza problemei și, luînd în considerare remarcă după care: „muntele a conservat specificul local, în timp ce marea cîmpie și fluviul au înlesnit sintezele”³, putem emite prezumția existenței unei intense și bine structurate vieți românești pe meleagurile în discuție. Efectuarea unor săpături arheologice sistematice, în punctele susceptibile a fi fost locuite odinioară, ar fi de natură să dezlege multe enigme despre gradul de civilizație românească din această zonă. De pildă, lângă satul Gîladna, comuna Fîrdea, pînă în secolul trecut, s-au mai putut observa ruinele unei cetăți feudale, despre care se presupune că a fost întemeiată pe timpul lui Glad⁴. Scoaterea la iveală a unor vestigii ale feudalismului din faza sa embrionară ar fi o dovadă revelatoare despre prezența unui puternic element românesc băstinaș în întreaga zonă și o pledoarie în plus pentru faptul că aceste ținuturi nu au fost o „terra deserta”.

Reconstituirea tabloului vieții românești a acestor ținuturi în epoca posterioară cuceririi maghiare este anevoioasă, pe de o parte, datorită informațiilor laconice cuprinse în izvoarele maghiare și, pe de altă parte, datorită faptului că acestea, ignorând structurile românești tradiționale, le amintesc doar în măsură în care pot sau trebuie să se armonizeze cu noua structură pe care încearcă să o impună regalitatea maghiară. Nici un document din perioada arpadiană sau angevină nu amintește de colonizarea acestei zone cu populație maghiară — și așa destul de redusă pe teritoriul Ungariei propriu-zise — sau cu alte populații alogene, ceea ce sugerează ideea unei nealterate vieți românești.

Intrucât despre o dominație maghiară bine înstăpinită în Banat putem vorbi abia odată cu începutul secolului al XIII-lea, este de presupus existența în zona piemontană din nord-vestul Munților Poiana Ruscă a unor puternice obști țărănești libere care-și „continuă viața aproape neștirbită și aproape neafectată”⁵. Acestea, — alcătuirii social-economice ancestrale, erau conduse de juzi, cnezi sau voievozi, după dreptul românesc („*ius valahicum*“). Existau, de asemenea, și așa-numitele districte românești („*districtus valachorum*“), cu atribuții politice, juridice și militare, care „sînt o moștenire dintr-o epocă anterioară stăpînirii ungurești”⁶. Din analiza documentelor emise de regii unguri în secolul al XV-lea rezultă că districtele românești s-au bucurat de largă autonomie încă de la începutul dominației maghiare, chiar dacă sînt efectiv amintite cu numele abia în a doua jumătate a secolului al XIV-lea, în zona Mehadie, Caransebeșului și Lugojului și în prima jumătate a secolului al XV-lea, în zona la care ne referim.

Contactul nemijlocit al românilor cu realitățile feudalismului maghiar de tip occidental a stimulat apetitul de îmbogățire al cnezilor și voievozilor băștinași, care se suprapun intereselor obștii și constituie „clasa nobiliară a strămoșilor noștri”⁷. Regalitatea maghiară, dornică să implanteze noile sale structuri, acceptă particularitățile românești moștenite și modul de stăpînire cnezială, încurajînd tendința de îmbogățire a cnezilor și voievozilor români pe seama membrilor de rînd ai obștilor.

Potențarea rolului militar al românilor bănățeni, mai ales odată cu constituirea Banatului de Severin (după unii — 1205; după alții — 1233), ca apărători ai granițelor Regatului apostolic maghiar, atrage cneji și voievozii români într-o măsură și mai mare în mrejele feudalismului maghiar, centralizator. În mod treptat, o mare parte din ei, pentru a-și menține statutul nobiliar, îmbrățișează catolicismul, acceptă maghiarizarea numelor și se convertesc treptat într-un element străin. Alții refuză oferta regalității maghiare, fiind dispuși să suporte toate rigorile ce puteau izvorî dintr-o asemenea hotărîre. Atunci cînd privațiunile și vexațiile impuse de regalitatea maghiară ating cote înalte, mulți români recurg la soluția extremă, a expatrierii de bună voie, din cauza asupririi religioase⁸. Se pare că fenomenul mai sus amintit nu a cunoscut intensitate în ținuturile Făgetului, mai izolate de ofensiva apostolică maghiară. Cele cîteva enclave catolice existente în această zonă datează dintr-o perioadă mai tîrzie, ceea ce ne îndrituiește să punem sub semnul îndoielii succesul ofensivei catolicizării și să acordăm un grad mai mare de credibilitate prezumției anterior formulate.

Primele donații regale în zonă către cneji români convertiți la catolicism le consemnăm pe timpul ultimilor arpadieni. Ele sînt de natură să

arunce o rază mai clară de lumină asupra acestui ținut românesc. Istoricul maghiar Frigyes Pesty amintește de existența domeniului Icuș, care îngloba în hotarele sale cu aproximație întreaga zonă a Făgetului. Se știe că, înainte de 1288, acest domeniu se afla în posesia familiei banului de Severin, Todor. Pornind de la această realitate consemnată de document, este cert că Todor, împreună cu frații săi, banul Mihail și Velici, aveau în subordinea lor mai mulți cneji, care, cu cetele lor, contribuiau la apărarea granițelor Banatului. Din izvorul istoric aflăm că tot înainte de 1288 existau localitățile Icușul de Sus (Fel Ikuș) și Icușul de Jos (Olykus). Fel Ikuș se afla în apropiere de Nădrag, iar Olykus, presupunem noi, undeva în apropiere de Timișul Mic (Bega), prin părțile Făgetului, deoarece este amintit ca ținând de Arad. Frații banului Todor, banul Mihail și Velici, donează pe vecie posesiunea Icușul de Jos surorilor Catalin și Agnes și, prin ele, soților acestora, Ivan Oros și Marcu⁹. Aceștia doi trebuie să fi îndeplinit funcția de cneji.

Sub domnia lui Ludovic de Anjou (1342—1382), ofensiva maghiară spre zona Făgetului se întetește, odată cu înobilarea românului Carapciu și a fraților săi, veniți din Țara Românească, cu posesiunile Recăș și Chizătău, la 29 august 1359¹⁰. La încercarea din 1361, de introducere în posesiunea satului Icuș a lui Carapciu și a fraților săi, se opune Ladislau, fiul lui Gal de Omor, reprezentat de Mihail, oficialul (chinezul) de Firdea¹¹. În același an, frații Iacob și Laszlo, fiii lui Becheuș, proprietari ai satului Endröd, acuză pe protejații lui Ludovic că au încercat să înglobeze în posesiunea primită o parte din moșia lor. În 1364, în ciuda opoziției fraților Becheuș, capitlul din Cenad improprietărește pe Carapciu și pe frații săi¹². La 22 septembrie 1365, regele Ludovic donează pe vecie domeniul Icuș și satele aparținătoare Padushovasa (Păduceaua, Păduricea — lângă Românești), Margina, Ikuspataka (Valea Icuș), Vecsepataka (Valea Veța) și Endrödpataka (Valea Endred) lui Carapciu și fraților acestuia¹³. Dacă ținem seamă că drumul principal străbătea părțile colinare ale munților Poiana Ruscă — prin Firdea—Gladna—Zolt—Brănești—Românești—Curtea—Margina — putem considera că posesiunea Icușul de Sus cuprindea zonele de deal și pădure, în timp ce Icușul de Jos, care aparținea urmașilor banilor de Severin amintiți înainte de 1288, cuprindea zona din imediata apropiere a râului Timișul Mic sau Sec, cum se numea Bega înainte de 1764. Se pare că centrul de greutate al domeniului Icușul de Sus se mută zona Margina—Curtea, deoarece în secolul al XV-lea nu se mai amintește nimic de vechiul sat Icuș, de lângă Nădrag. De fapt, prin satul Margina curge un pîrîu cu numele de Icuș.

Procese dintre Carapciu și frații săi, pe de o parte, și mai vechii proprietari din zonă pe de altă parte, vor continua pînă în 1371. În acest an s-a stabilit ca favoriții regelui să rămînă în posesia Icușului de Sus, iar urmașii banilor de Severin să-și păstreze domeniul Icușul de Jos¹⁴. Tot în 1371, frații Becheuș de Endröd obțin cîștig de cauză în disputa cu nobilii munteni, primind înapoi proprietatea Endredpataka (Valea Endred). Astfel, la începutul secolului al XV-lea sînt amintiți Becheuș Ianoș și Ștefan (Istvan) din Endröd, ca cei mai vechi proprietari (nemeși)¹⁵.

După cum s-a putut constata, introducerea favoritului regal în posesiunea Icușul de Sus a întîmpinat rezistența dirză a cnejilor români din zonă și, probabil, a obștilor țărănești libere, care nutreau temeri serioase față de o posibilă atragere a lor în noile relații feudale¹⁶. Și în această zonă s-a desfășurat, deci, un conflict între „modul de stăpînire cnezială,

bazat pe norme tradiționale și cel al nobilimii angevine, bazat pe documentul scris al conferirii regale¹⁷.

Începînd cu anul 1366, toți proprietarii de pămînt care nu au aderat la biserica romano-catolică vor fi deposezați, iar cneji, destul de numeroși, vor fi reduși treptat la condiția unor juzi sătești, exceptînd pe aceia recunoscuți prin danie regală. În orice caz, înstăpînirea lui Carapciu și a fraților săi în zonă este un fapt simptomatic pentru această stare de lucruri.

În împrejurări pe care nu le cunoaștem, domeniul Icușul de Sus este moștenit de nepoata lui Carapciu, Ana Neag^o de Recaş, care la 1405 se căsătorește cu un nobil român din familia Török (Turcu) de Ennyng. În felul acesta familia maghiarizată Török ajunge să emită pretenții asupra Icușului.

Penetrația relațiilor feudale de tip clasic în aceste ținuturi, în dauna proprietății individuale și de obște, a generat fenomenul „roirii satelor“, specific secolului al XIV-lea, dar și celui următor. El este determinat fie de activitatea cnejilor și voievozilor români, fie de cea a puterii centrale sau a unor nobili pe domeniile lor mai puțin populate¹⁸. Este imposibil a cunoaște toate așezările nou create în zonă, pentru a putea, astfel, să le deosebim de cele vechi, dar sîntem totuși în măsură să stabilim, pe bază de documente, fenomenul roirii. De pildă, între 1288 și 1440 se amintesc patru sate cu numele de Icuș în zonă : Icușul de Sus, Izvorul Icuș, Valea Icuș și Icușul de Jos¹⁹. Situația se prezintă asemănător și în cazul localității Gladna. La 1454, sînt amintite trei localități cu acest nume, din care la două apelativele sînt diferite : Gladna, Felső Gladna (Gladna de Sus) și Also Gladna (Gladna de Jos)²⁰. Un an mai tîrziu, sînt amintite Felső Pury și Also Pury²¹. Localitatea Coșava, din comuna Curtea, atestată pentru prima dată la 1405, și Coșevița, aflată spre răsărit la 6 km și amintită mai tîrziu, ar constitui un alt exemplu²². În același fenomen am putea încadra și satele din zona păduroasă cu o existență efemeră : Delany (Deleni), Balești (Bălești), Nandrești, Trifești, Lunca Rîului — districtul Margina ; Agtherd, Banya, Csaramida — districtul Fîrdea, precum și numeroase altele din celelalte patru districte românești.

Ca pe întregul teritoriu românesc stăpînit de maghiari, și în zona Făgetului pătrunderea feudalismului de tip centralizator, prin uzurparea drepturilor obștii, se realizează într-o formă brutală. Pe teritoriile smulse de la țărani, nobilii își organizează o curte, care putea fi întărită cu ziduri sau, alteori, era lipsită de întărituri (Udvarhely)²³. Singurul exemplu care să ne edifice asupra acestei realități din zonă este, credem noi, satul Udvarhely (Curtea, de astăzi), care, deși este amintit prima dată într-un document din 8 decembrie 1506, emis la Buda, trebuia să fi existat cu mult timp înainte²⁴.

Pătrunderea vădită a structurilor ungurești în zonă, cu întreg cortegiul de neajunsuri pentru populația băstinașă, nu a fost de natură să zdruncine autonomia ei, deși procesul de disoluțiune a instituțiilor românești nu mai putea fi oprit. Existența unei autonomii românești, chiar jugulate, este absolut posibilă și începînd cu secolul al XV-lea, cînd regii unguri, confrunțați cu iminența pericolului turcesc, acordă din nou atenție sporită elementului militar românesc. De fapt, abia începînd cu sfîrșitul deceniului al patrulea al secolului al XV-lea încep să fie amintite în izvoarele maghiare districtele românești din zonă, lucru nemaîntîlnit pînă atunci. Menționarea lor sub acest titlu ne îndreptățește să credem că ele existau cu mult timp înainte. Altminteri, cu siguranță că regalitatea maghiară le-ar fi amintit cu un alt termen.

Zona Făgetului de la Iancu de Hunedoara și pînă la căderea ei sub turci (1658)

Informațiile despre zonă se înmulțesc considerabil începînd cu sfîrșitul primei decade a secolului al XV-lea. Profilarea tot mai amenințătoare a pericolului turcesc pune probleme regelui Sigismund de Luxemburg și fiului acestuia, Albert. Spre a ieși din impas, ei apelează tot mai insistent la aportul militar al românilor din întreg Banatul de Severin. Pe această linie se înscriu ipotecarea, iar mai apoi donațiile pe care regii maghiari Albert, Vladislav I și Ladislav al V-lea le fac în zonă în favoarea fraților Ioan și Iancu de Hunedoara. La 27 septembrie 1439, regele Albert le zălogeste districtul Icuș, cu cetatea Margina, contra a 4 000 de florini de aur²⁵. Un an mai tîrziu, la 9 august 1440, noul rege, Vladislav I, donează aceluiași frați, alături de unele sate din comitatul Hunedoara, întregul district Bujor, din comitatul Timiș scoțindu-le, astfel, de sub jurisdicția voievodului Transilvaniei²⁶. Este foarte probabil ca în același an, sau poate puțin mai tîrziu, frații Huniazi să fi primit și celelalte districte din zonă : Fîrdea, Mănăstur, Jupani și Sugea, deoarece în 1453, Ladislav al V-lea reînnoiește donația asupra tuturor acestora²⁷. Calitățile de excelent militar, etalate de Iancu cu repetate prilejuri, apoi investirea sa cu titlul de voievod al Transilvaniei, în 1441, au determinat pe regii unguri să-l considere ca un factor de stabilitate în zonă și să-i atribuie districtele amintite. Aceste districte au fost incluse în domeniul Hunedoarei și considerate ca „pertinențe exterioare“. Din acest moment, istoria zonei Făgetului se confundă o bună perioadă de timp, cu istoria domeniului Hunedoarei.

Există temei să se creadă că viteazul voievod român a intrat imediat în posesia ținuturilor făgetene, deoarece ele întăreau considerabil baza economică a domeniului său, atît de necesară în perioada respectivă, marcată de crîncene înclăștări cu Imperiul otoman. Că teritoriul la care ne referim a jucat un important rol strategic în planurile antiotomane ale lui Iancu de Hunedoara, a dovedește atenția pe care o acordă el cetăților din zonă, în special celei de la Margina, care a ajuns să-i fie reședință chiar. Scrisorile din 15 iulie 1448 și 7 septembrie 1455, datate în Margina, sînt argumente peremptorii, care întăresc convingerea mai sus enunțată. Deși prin includerea acestor teritorii ca „pertinențe exterioare“ ale domeniului Hunedoarei se ajunge la o înăsprire a relațiilor feudale, sîntem îndreptățiți să credem că Iancu nu a mers totuși pe linia limitării prea aspre a drepturilor avute de elementul românesc din zonă. Aceasta, în primul rînd, datorită originii sale, pe care niciodată nu și-a contestat-o, iar în al doilea rînd, fiindcă o bună parte din partizanii victoriilor sale erau recrutați din elementul românesc. Apreciind valoarea militară a nobilimii de rînd, din care făceau parte mulți cneji, Iancu respectă drepturile moștenite de aceștia în zonă și chiar face donații în plus. Un exemplu în acest sens este scrisoarea lui Iancu, datată în Margina la 7 septembrie 1455, prin care donează credinciosului său Panta localitățile Felso și Also Pury, din districtul Fîrdea (Twrd)²⁸. Satul a dispărut dar în toponimia locală se mai păstrează termenul de Lunca Puri, aflată între localitățile Drăgsinești și Mitnic²⁹.

Este, pe de altă parte, o certitudine că mulțimea de români din Țara Hațegului, Banat și Maramureș, condusă de cneji, a fost alături de Iancu în toate momentele critice³⁰. În semn de recunoștință față de rolul românilor din zonă, Iancu de Hunedoara, în calitate de guvernator al Ungariei, garantează vechea libertate a românilor din districtul Jupani, „de a fi

liberi de orice dare“³¹. Este posibil ca asemenea garanții să fi fost acordate atunci și celorlalte districte din ținut, dar ele nu puteau să meargă pînă la limitele extreme, deoarece și Iancu de Hunedoara era omul clasei sale.

După moartea lui Iancu de Hunedoara, survenită la 11 august 1456, domeniul îi rămîne fiului său mai mare, Ladislau, care, la 16 martie 1457, cade victimă uneltirilor puse la cale de magnății unguri. De teama unei răscoale a partizanilor familiei Corvineștilor, sau ca preț al meritelor în lupta antiotomană, la 23 noiembrie 1457, Ladislau al V-lea dă un decret prin care confirmă drepturile nobililor și cnejilor români din cele 8 districte de la sud de zona Făgetului. Decretul regal din 23 XI 1457 nu amintește nimic de cele 6 districte din piemontul Ruscăi, probabil pentru faptul că ele făceau parte integrantă din domeniul Hunedoarei, iar regele nu voia să lezeze dreptul de imunitate al familiei Corvineștilor. După toate probabilitățile, în timpul vieții sale, Iancu de Hunedoara a recunoscut înainte de 1453 o serie de privilegii românilor din zonă, fiindcă de o autonomie românească, limitată de rigorile regimului asupra naționale și sociale, neîndoielnic, se poate vorbi și aici.

După moartea lui Ladislau Corvinul, fratele său, regele Matei, lasă domeniul mamei sale, Elisabeta de Szilagyi spre administrare. Regele Matei Corvinul, ca și tatăl său, știe să răsplătească slujba credincioasă a nobililor și a cnejilor români din zonă. El le respectă privilegiile și procedează chiar la danii în favoarea lor. Astfel, la 1464 donează cnejilor români Petru Desy (Deju) și Miklos Balothai (Mihai Băluță), Firdea și localitățile aparținătoare: Gladna, Zolt, Rumunyes (altul decît cel din com. TOMEȘTI), Dragsinești, Igaszfalva etc.³² Spre sfîrșitul vieții, Matei Corvinul legitimează pe fiul său natural Ioan, devenit, astfel, proprietarul domeniului Hunedoarei, pe care-l păstrează pînă în anul 1504, cînd moare. Date despre administrarea aceasta nu avem, dar zălogirea lui în mai multe rînduri, din cauza lipsei de bani, ne conduce la formularea concluziei că obligațiile țăranilor români de pe el nu au fost așa de mari, menținîndu-se deci în limite ușor suportabile. Un document emis de Matei Corvinul la Buda în data de 2 iulie 1484, este simptomatic din acest punct de vedere. Pentru că în urma traficului clandestin de produse — trebuie să recunoaștem, favorabil țăranilor români — vama încasată la Margina, Bujor, Mănăstîr și Hațeg s-a redus simțitor, regele ordonă castelanilor cetății Hunedoara să ia măsuri pentru paza drumurilor ascunse („false“) ³³.

În urma morții lui Ioan Corvinul, survenită la 12 octombrie 1504, domeniul rămîne în proprietatea fiului său minor, Cristofor, care se stinge și el din viață la 17 martie 1505. Apoi, domeniul este donat de regele Vladislav al II-lea văduvei lui Ioan Corvinul, principesa Beatrice de Frangepan și fiicei ei, Elisabeta. Actul de donație, datat 8 decembrie 1506, are pentru noi o mare importanță, deoarece precizează cu claritate localitățile domeniului Hunedoarei, deci și pe cele ale „pertinențelor exterioare“³⁴. După moartea fiicei sale, Elisabeta, prin căsătoria Beatricei, cu Gheorghe de Brandenburg, nepotul de soră al regelui Vladislav al II-lea, acest nobil devine coproprietarul domeniului. Moartea dubioasă a Beatricei, în 1510, după un an de la căsătorie, îi asigură deplină stăpînire a domeniului lui Gheorghe de Brandenburg. Odată cu intrarea în posesiune a margrafului de Brandenburg, situația celor șase districte bănățene ale domeniului este mai bine cunoscută, pe baza registrelor de socoteli din perioada 1511—1534, a actelor de donație din 1506 și 1510 și a conscripțiilor din deceniile al treilea și al patrulea ale secolului al XVI-lea. Analizînd registrul din 1512³⁵, sesi-

zăm că populația „pertinențelor exterioare“ este mai numeroasă decît cea a „pertinențelor interioare“. Sub aspect demografic situația districtelor se prezintă în felul următor : districtul Firdea — 14 sate, 124 familii și 620 locuitori ; districtul Icuș (Margina) — 33 sate, 267 familii și 1 335 locuitori ; districtul Mănăștiur — 13 sate, 97 familii și 485 locuitori ; districtul Bujor — 20 sate, 94 familii și 470 locuitori. Populația satelor din cele 6 districte era de 3 265 persoane, mai mult decît cea a „pertinențelor interioare“, care se cifra la 2 420 locuitori.

În ceea ce privește cele patru țirguri — Margina (82 familii, 410 locuitori), Gladna (15 familii, 75 locuitori), Mănăștiur (31 familii, 155 locuitori) și Bujor (31 familii, 155 locuitori) —, deși populația lor era ceva mai mică decît a Hunedoarei și a Hațegului la un loc, putem afirma că, în comparație cu întregul teritoriu al Transilvaniei, zona Făgetului se afla la înălțime din acest punct de vedere. Existau în această zonă sate destul de mari pentru acea vreme, care depășeau chiar populația țirgului Gladna. În această direcție putem aminti : Românești (19 familii), Crănicești (25 familii), Udwarhely — Curtea (22 familii), Homosthya (21 familii) — din districtul Icuș (Margina) ; Zolt (16 familii), Prodănești (25 familii), Banyfolw (17 familii) — districtul Firdea³⁶. Satele din celelalte patru districte erau mai mici, dar jucau și ele un important rol economic. Pe baza datelor prezentate succint mai sus și a celor publicate în reușita monografie a domeniului Hunedoara, semnată de conferențiarul Iosif Pataki, putem trage cu ușurință concluzia că „pertinențele exterioare“ (deci zona Făgetului) jucau, din multe puncte de vedere, o pondere mai mare în cadrul domeniului decît cele „interioare“, iar în cadrul primelor zona din imediata apropiere a munților se situa la loc de frunte.

Viața economică din zonă era atunci destul de prosperă, în pofida creșterii obligațiilor feudale. Condițiile geografice au impus populației românești să-și concentreze preocupările mai ales în direcția creșterii animalelor. Din documentele publicate în legătură cu domeniul, transpar unele forme ale gospodăriei alodiale, aflate într-o stare embrionară. Aceste forme sînt stimulate de producția de mărfuri, care se manifestă în jurul cetăților și al celor patru țirguri. Se dezvoltă și meșteșugurile, minieritul, culegerea aurului din apa riurilor și a pîrîurilor de munte etc. De pildă, în 1518, se trimite la Buda aur de Icuș³⁷.

Putem vorbi așadar de o viață economică bine structurată, care poate fi încadrată în tiparele feudalismului clasic. Concomitent cu aceasta, cresc mult obligațiile țărănimii, fapt ce duce la participarea iobagilor români din districtul Mănăștiur la războiul țărănesc din 1514³⁸. Se pare că în celelalte districte nu au fost ridicări violente la luptă dar războiul țărănesc a avut un puternic ecou.

Strînsă în corsetul relațiilor feudale, afectată de suprastructura impusă de regalitatea maghiară, țărănimea română, în frunte cu cnejii ei, își continuă viața în conformitate cu normele nescrise moștenite de la strămoși. Caracterul rural al civilizației românești (cvasitotal) a constituit elementul forte al păstrării specificului național.

Rezistența pasivă a populației românești față de politica maghiarizării și acțiunile izolate de revoltă, atunci cînd conjunctura politică a permis-o, au determinat pe membrii Dietei maghiare de la Bacs, întruniți în 1518, să decreteze trecerea districtelor Mănăștiur, Sugea și Margina la comitatul Timiș, motivînd că acestea „nu sînt nici spre folosul Ungariei, nici al Transilvaniei“ iar „locuitorii acestora sînt mai mult spre dauna și stricăciunea altor locuitori din țară“³⁹. Expresia dură cuprinsă în articolul 32 al

Dietei, referitor la locuitorii acestei zone, este o aluzie transparentă la atitudinea antinemeșească din timpul războiului țărănesc condus de Gheorghe Doja. Afirmatia tendențioasă a istoricului maghiar Pesty, după care districtele române „dispar pentru vecie de pe terenul istoric”⁴⁰, nu coincide realității. Nu există nici o dovadă din care să rezulte că hotărîrea Dietei de la Bacs a fost pusă în aplicare pînă la marele și rușinosul dezastru unguresc de la Mohács, din 1526. Rolul districtelor românești din zona Făgetului slăbește, mai ales după căderea Timișoarei sub turci (1552), iar după 1658, cînd turcii cuceresc și această zonă, ele rămîn „simple reminescente istorice”⁴¹.

Perioada cuprinsă între 1526—1658 a fost destul de zbuciumată pentru toți românii din Ungaria și Transilvania. Lupta pentru putere, purtată între Ferdinand de Habsburg și Ioan Zapolya, a înăsprit climatul social-politic din țară și din zonă. Gh. Brandenburg, care miza pe sprijinul lui Ferdinand, pierde domeniul, iar la 30 septembrie 1536, nobilul maghiarizat de origine română Valențiu Török, obține cetatea Hunedoara, cu domeniul ei, din partea lui Ioan Zapolya, viitorul rege al Ungariei.

În această situație, tulbure, crește rolul Făgetului, care făcuse parte înainte din domeniul Icușul de Jos. Amintit pentru prima dată în 1509, cu ocazia numirii lui Ioan Becheuș în calitate de castelan al cetății Hunedoara, Făgetul devine proprietatea familiei acestor vechi cneji români, originari din satul Endröd și pomeniți în documentele secolului al XIV-lea. Din izvorul amintit aflăm că la 1548 Făgetul a fost castel și cetate, sub conducerea lui Iacob Becheuș⁴².

Crearea pašalicului de Timișoara, la 1552, întărește legătura acestei zone cu Principatul autonom al Transilvaniei, dar Zona Făgetului ajunge teatru de lupte și frământări permanente. Această stare de fapt permite țăranilor români să se sustragă de la nesfîrșitele obligații feudale, ceea ce îl determină pe Pesty să afirme cu iritare că nu se preocupau de „necazurile țării... și se sustrăgeau de la sacrificii în bani și vieți omenești”⁴³.

În anul 1596, principele Transilvaniei, Sigismund Bathory, donează cancelarului Stefan Iosika unele domenii între Mureș și dealurile Făgetului, pentru ca, un an mai tîrziu, să împrăștiarească în zona piemontului Ruscăi pe nobilul român Stefan Török (Turcu) și pe fiul acestuia, Valentin.

Ca urmare a creșterii ponderii Făgetului sub aspect economic și politico-militar, la 1607 el este amintit ca district, subordonat banului de Lugoj⁴⁴. Ca centru politic administrativ din zonă, el îngloba celelalte districte cunoscute anterior. Dar această realitate istorică, pe care românii au numit-o și o numesc district, este golită tot mai mult de conținutul avut odinioară. Turcii, la 1658, îi vor da lovitura de grație, instituind și în această zonă formula pašalicului.

- ¹ Nicolae Branga, *Aspecte și permanențe traco-romane*. Editura „Facla”, Timișoara 1978, p. 136.
- ² B. P. Hașdeu, *Românii bănățeni*, București, 1896, p. 2; apud: G. Popovici, *Istoria românilor bănățeni*, Lugoj, 1904, Ed. autorului, p. V.
- ³ I. C. Drăgan, *Idealuri și destine. Eșeu asupra evoluției conștiinței europene*, Editura „Cartea Românească”, București, 1977, p. 217.
- ⁴ I. Lotreanu, *Monografia Banatului*, Timișoara, 1935, p. 198.
- ⁵ Ștefan Pascu, *Voievodatul Transilvaniei*, vol. II, Ed. „Dacia”, Cluj-Napoca, 1979, p. 29.
- ⁶ Victor Motagna, *Trecutul românilor din Banat în epoca lui Ioan Hunyadi (1437—1457). Evenimente politice*, în *Revista Institutului Social Banat—Crișana*, Buletin istoric, anul XIII, mai—august, 1944, Timișoara, p. 565.
- ⁷ Idem, *Banatul românesc în cele dintii veacuri ale stăpînirii ungurești (Epoca arpadiană 1030—1301)*, în *Revista Institutului Social Banat—Crișana*, Buletin istoric, anul XIII, nov.—dec., 1943, Timișoara, p. 234.
- ⁸ Patriciu Dragalina, *Istoria Banatului de Severin*, vol. I, Ed. autorului, Caransebeș, 1899, p. 32.
- ⁹ Frigyes Pesty, *Krassó Vármegye Története*, vol. I, Budapesta, 1884, p. 220.
- ¹⁰ Victor Motagna, *Banatul românesc în veacul al XIV-lea (Epoca Angevinilor)*, în *Revista Institutului Social Banat—Crișana*, Buletin istoric, anul XI, nov.—dec., 1942, Timișoara, p. 297.
- ¹¹ Fr. Pesty, *op. cit.*, p. 170.
- ¹² *Ibidem*, p. 221.
- ¹³ *Ibidem*.
- ¹⁴ *Ibidem*, p. 222—223.
- ¹⁵ *Ibidem*, p. 142.
- ¹⁶ *Istoria României*, vol. II, Ed. Academiei R.P.R., București, 1962, p. 244.
- ¹⁷ Maria Holban, *Deposedări și judecăți în Banat pe vremea Angevinilor și ilustrarea lor în procesul Voya (1361—1368)*, în *Studii și materiale de istorie medie*, vol. V, Ed. Academiei R.P.R., București, 1962, p. 57.
- ¹⁸ Șt. Pascu, *op. cit.*, p. 22.
- ¹⁹ *Ibidem*, p. 31.
- ²⁰ Fr. Pesty, *op. cit.*, p. 180.
- ²¹ *Ibidem*, p. 171.
- ²² *Ibidem*, p. 287—288.
- ²³ Șt. Pascu, *op. cit.*, vol. I., p. 279.
- ²⁴ I. Pataki, *Domeniul Hunedoarei la începutul secolului al XVI-lea*, Ed. Academiei R.S.R., București, 1973, p. 133.
- ²⁵ V. Motagna, *Trecutul românilor din Banat în epoca lui Ioan Hunyadi (1437—1457). Evenimente politice*, în *Revista Institutului Social Banat—Crișana*, Buletin istoric, anul XIII, mai—aug., 1944, Timișoara, p. 569; cf. I. Pataki, *op. cit.*, p. XIII—XIV.
- ²⁶ I. Pataki, *op. cit.*, p. XIV.
- ²⁷ *Ibidem*.
- ²⁸ Fr. Pesty, *op. cit.*, p. 170; cf. I. Lotreanu, *op. cit.*, p. 270.
- ²⁹ *Ibidem*, p. 123.
- ³⁰ Mihail P. Dan, *Un stegar al luptei antiotomane. Iancu de Hunedoara*, Ed. militară, București, 1974, p. 63.
- ³¹ G. Popovici, *op. cit.*, p. 180.
- ³² Fr. Pesty, *op. cit.*, p. 122 și 171.
- ³³ I. Pataki, *op. cit.*, p. 129.
- ³⁴ *Ibidem*, p. 133—134.
- ³⁵ *Ibidem*, p. 157—163.
- ³⁶ *Ibidem*, p. 158—161.
- ³⁷ Fr. Pesty, *op. cit.*, p. 223.
- ³⁸ I. Pataki, *op. cit.*, p. XXIV.
- ³⁹ apud Patriciu Dragalina, *op. cit.*, p. 127.
- ⁴⁰ *Ibidem*.
- ⁴¹ V. Motagna, *Banatul românesc în cele dintii veacuri ale stăpînirii ungurești (Epoca arpadiană 1030—1301)*, în *Revista Institutului Social Banat—Crișana*, Buletin istoric, anul XII, nov.—dec., 1943, Timișoara, p. 239.
- ⁴² Fr. Pesty, *op. cit.*, p. 148.
- ⁴³ *Ibidem*, p. 153.
- ⁴⁴ *Ibidem*.